

МЫРЗАНАЕВА М.К.

Ж. Баласагын атындагы КУУ

МЫРЗАНАЕВА М.К.

КНУ имени Ж. Баласагына

MYRZANAIEVA M.K.

KNU named after J. Balasagyn

ORCID: 0009-00017732-2222, Spin-код: 8895-3829

ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЫНДА АДИСТИК ТЕКСТТЕРДИ ОКУТУУНУН КАРАЖАТЫ КАТАРЫ КОЛДОНУУ

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ ТЕКСТОВ
КАК СРЕДСТВА ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ**

USING SPECIALIZED TEXTS AS A TEACHING TOOL IN HIGHER EDUCATION

Кыскача мүнөздөмө: Илимий макалада жогорку окуу жайында кесиптик кыргыз тилин окутууда адистик тексттерди окутуунун каражаты катары колдонууну талдоого алынат. Кесиптик чөйрөдө кыргыз тилинин колдонулушунун актуалдуулугу жана маалыматтык, коммуникациялык функцияларды аткарышы, адистик тексттерди кыргыз тилинде колдонулушунун максаты аныкталат. Эл аралык мамилелер багытындагы тексттердин тематикасы, мазмундук түзүлүшү жана алардын бирин аудиторияда иштеп өздөштүрүү, текстке карата тапшырмалардын методикалык иштелмеси талданат. Кесиптик кыргыз тилинде тексттерди туура жана натыйжалуу колдонуу, билим берүү жана кесиптик чөйрөдөгү сапаттуу байланыш үчүн маанилүү аспект катары каралат. Макала адистикке байланыштуу тексттерди окутууда тексттин мазмунун өздөштүрүү ыкмасына токтолуу менен жогорку билим берүү мекемелеринде кесиптик кыргыз тилин окутууну жакшыртуу максатында жазылган.

Аннотация: В научной статье анализируется использование специализированных текстов как средства обучения при преподавании профессионального кыргызского языка в вузе. Определяются актуальность использования кыргызского языка в профессиональной сфере и выполнение информационных, коммуникационных функций, цель использования профессиональных текстов на кыргызском языке. Анализируются тематика, содержательная структура текстов, направленная на международные отношения, и освоение одного из них в аудитории, методическая разработка текстовых заданий. Правильное и эффективное использование текстов на профессиональном кыргызском языке рассматривается как важный аспект для качественного общения в образовательной и профессиональной сфере. Статья написана в целях совершенствования профессионального обучения кыргызскому языку в высших учебных заведениях с акцентом на методику усвоения содержания текста при обучении текстов, связанных со специальностью.

Abstract: The scientific article analyzes the use of specialized texts as a means of teaching professional Kyrgyz language in higher education institutions. The relevance of the use of the Kyrgyz language in the professional sphere and the performance of information and communication functions, the purpose of using professional texts in the Kyrgyz language are determined. The article analyzes the subject matter, the content structure of texts aimed at international relations and the development of one of them in the audience, the methodological development of text assignments. The correct and effective use of texts in the professional Kyrgyz language is considered as an important aspect for high-quality communication in the educational and professional sphere. The article is written in order to improve the professional teaching of

the Kyrgyz language in higher educational institutions with an emphasis on the methodology of assimilation of the text content in teaching texts related to the specialty.

Негизги сөздөр: жогорку окуу жайы; кыргыз тили; текст; методика; окутуу; эл аралык мамилелер; элчи.

Ключевые слова: высшее учебное заведение; кыргызский язык; текст; методика; преподавание; международные отношения; посол.

Keywords: higher education institution; Kyrgyz language; text; methodology; teaching; international relations; ambassador.

Республиканын ЖОЖдорунда кыргыз тилин натыйжалуу окутуу бүгүнкү күндө актуалдуулугун жогото элек. Тексттер аркылуу кыргыз тилин талаптагыдай окутуу жана үйрөтүү мамлекеттин идеологиясын, тарыхын, салтын, маданиятын жайылтуучу каражат катары бааласак болот. Учурда Кыргызстан эл аралык мамилелерде жана дипломатияда активдүү катышып жаткан мамлекет болуп саналат. Мына ушундай глобалдык контексте кыргыз тилин эл аралык мамилелерде колдонуу, кесиптик кыргыз тилин үйрөтүү өзгөчө мааниге ээ.

Эл аралык мамилелер багытында кесиптик кыргыз тилин окутуудагы негизги максатардын бири – кечектеги адистердин дипломатиялык байланыштарда, эл аралык уюмдар менен кызматташууларда, тактап айтканда мамлекеттик тышкы саясатты жүргүзүү багытындагы кесиптерде кыргыз тилин кесипкөй деңгээлде колдонууга жетишүү.

Текст аркылуу менен окутуу методикасынын негизги максаты – студенттерди активдүү ой жүгүртүүгө жана бардык стилдеги тексттердин маанисин терең түшүнүү көндүмүн калыптандыруу. Текстти талдоо, суроолорго жооп берүү жана ишенимдүү пикирлерди жарыялоо аркылуу студенттердин билим алуусун жана ойлорун тереңдетүүгө болот. Бул окутуу ыкмасы студенттерге тематика боюнча жаңы пикирлерди жана ойлорду талкуулоого, жеке көз караштарын билдирүүгө шарт түзөт. Текст менен иштөө - сабактын мазмунуна, максатына баш ийген сабак учурундагы динамикалуу процесс экендиги жана текстти сабак учурунда максаттуу колдонуу оң жыйынтыкты берерин белгилеген профессор Жеңиш Чыманов

төмөндөгүдөй жазат: «Текст – кыргыз тилин окутуунун мазмундук негизги өзөгү. Ал сабак процессинде каражат, дидактикалык материал, үлгү, булак жана башка катары колдонулуучу универсалдуу жана окутуунун максатына жетүүдөгү негизги тилдик-кептик татаал бирдик» [1, 157-б.].

Аталган адистик тексттер аркылуу практикалык сабактарда ишке ашырылуучу көндүмдөр:

- Адистикке тиешелүү иш кагаздарды кыргыз тилинде таанышуу, эл аралык документтерди түшүнүү жана талдоо;

- Кыргыз тилиндеги дипломатиялык жана саясий терминдерди үйрөнүү жана практикалоо;

- Кесиптик чөйрөдө кыргыз тилинде эффективдүү сүйлөө көндүмдөрүнө ээ болуу;

Текстти тандап алууда жана бөлүштүрүүдө алардын тематикалык бөтөнчөлүгүнө көңүл буруу өзгөчө кажет. Материалдарды өз-өзүнчө бөлүктөргө бөлүштүрүүдө, алардын ырааты сакталууга тийиш жана алардын ар бири сабакта өтүлүүгө ыңгайланып мазмуну, көлөмдөрү адаптацияланып берилиши кажет» [2, 114-б.].

Эл аралык мамилелер багытында төмөнкү тематикадагы тексттер адаптацияланат:

- Кесиптик лексика;

- Кыргыз

Республикасынын дипломатиялык кызматы жөнүндө Кыргыз Республикасынын мыйзамынын айрым беренелерин окутуу (сабактын

максатына ылайык 2, 3, 4, 5, 7, 19-беренелер);

- Дипломаттын кесиптик сапаттары;

- Кыргыз Республикасынын Атайын жана Ыйгарым укуктуу Элчисин кабыл алуучу өлкөгө дайындоо тартиби. Ишеним жана чакыруу грамоталарын тапшыруу тартиби;

- Ишеним грамоталарын тапшыруу тартиби жана аземи;

- Жеке жана вербалдык ноталар;

- Меморандум;

- Дипломатиялык кодекс;

- Бириккен Улуттар

Уюму

Кыргыз Республикасынын

дипломатиясы жөнүндө Кыргыз Республикасынын мыйзымын, Дипломатиялык Кодексти, Ишеним грамоталарын тапшыруу тартиби жана аземи, Жеке жана вербалдык ноталар, меморандум, дипломаттын кесиптик сапаттары сыяктуу темаларды эл аралык мамилелер багытында билим алган студенттер менен аудиторияда иштөө максаттуу. Себеби окутуучу студентке түшүнүүгө татаалдык жараткан учурларда, жеке мисалдары менен түшүндүрүүгө жана суроолорго жооп берүүгө даяр болот [2, 209]. Студенттер тексти бир нече ирет окуп, алынган маалыматтарды бекемдеши маанилүү. Тексти окуу-изилдөө процесси менен кошо иш жүзүндө тексттен алынган түшүнүккө карата жеке көз караштарды калыптандырат. “Сабактын мазмундук түзүлүшүн толуктаган тексттер окуу планынын стандартына жана окутуунун принциптерине шайкеш келет. Жогорку окуу жайларында кесиптик кыргыз тили сабагында адистик тексттер менен иштөө кеңири практикаланат. Колдонулган ар бир адистик тексттердин лексико-семантикалык, функционалдык, таанытуучулук, пратикалык маани-максаты бар” [3, 114]. Тексттин негизги идеясы менен таанышуу, иштеп чыгуу, теманын жана идеянын маанилүүлүгүн белгилөө жана аны башка материалдар менен салыштыруу окутуунун

натыйжалуулугун жогорулатат. “Эгерде кыргызча эркин сүйлөгөн студенттерге эн жөнөкөй тексттерди колдоно берсек, аларда өнүгүү болбой калат, мектепте окуган тексттерди кеңейтип окутуу максаттуу болбосо тажатууга алып келет, функционалдык стилдерди окутууда адистикке багытталган, тарбиялык максатты көздөгөн, татаалыраак текст менен сабакты методикалык жактан туура уюштурсак сабак өз максатына жетет” [4,6].

Аудиторияда иштөлүүчү Кыргыз Республикасынын дипломатиялык кызматы жөнүндө Кыргыз Республикасынын мыйзамынын айрым беренелеринин ичинен 4-берененин тексттерине кайрылсак, элчиликке тиешелүү терминдерге түшүнүктөр берилген.

Кыргыз Республикасынын дипломатиялык кызматы жөнүндө

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МЫЙЗАМЫнан

4-берене. Ушул Мыйзамда колдонулган терминдер жана түшүнүктөр

Ушул Мыйзамда төмөнкү терминдер жана түшүнүктөр колдонулат:

Кыргыз Республикасынын дипломатиялык өкүлчүлүгү (элчилик) – чет мамлекетте Кыргыз Республикасынын өкүлчүлүгүн жүзөгө ашыруучу Кыргыз Республикасынын тышкы карым-катнаштар мамлекеттик органы;

Кыргыз Республикасынын эл аралык уюмдун алдындагы туруктуу өкүлчүлүгү (мындан ары - туруктуу өкүлчүлүк) – Кыргыз Республикасынын эл аралык уюмдардын ишине катышуусун камсыз кылуучу жана Кыргыз Республикасынын атынан иш алып баруучу Кыргыз Республикасынын тышкы карым-катнаштар мамлекеттик органы;

Кыргыз Республикасынын консулдук мекемеси (башкы консулдук, консулдук, вице-консулдук же консулдук агенттик) – чет мамлекеттин аймагында тиешелүү консулдук округдун чектеринде Кыргыз Республикасынын атынан консулдук иш-милдеттерди жүзөгө ашыруучу Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органы;

Кыргыз Республикасынын визалык пункту – чет мамлекеттин тиешелүү аймагынын чектеринде Кыргыз Республикасынын визаларын жол-жоболоштуруу жана берүү боюнча иш-милдеттерди жана башка иш-милдеттерди жүзөгө ашыруучу Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органы;

Кыргыз Республикасынын чет өлкөдөгү мекемеси – Кыргыз Республикасынын дипломатиялык өкүлчүлүгү (элчилиги), анын концеляриясы (бөлүмү), туруктуу өкүлчүлүгү, консулдук мекемеси же Кыргыз Республикасынын визалык пункту;

Кыргыз Республикасынын Атайын жана Ыйгарым укуктуу Элчиси (Элчи) дипломатиялык өкүлчүлүктүн (дипломатиялык миссиянын) башчысы болуп саналган Кыргыз Республикасынын кызмат адамы;

Кыргыз Республикасынын туруктуу өкүлү – Кыргыз Республикасынын туруктуу өкүлчүлүгүнүн башчысы болуп саналган, тиешелүү ыйгарым укуктарга ээ жана эл аралык уюмдарда Кыргыз Республикасынын атынан аракеттенүүчү Кыргыз Республикасынын кызмат адамы;

Кыргыз Республикасынын консулдук мекемесинин башчысы (башкы консул, консул, вице-консул) – чет мамлекеттин аймагында тиешелүү консулдук округдун чектеринде Кыргыз Республикасынын атынан консулдук иш-милдеттерди жүзөгө ашыруу үчүн дайындалган Кыргыз Республикасынын кызмат адамы;

дипломатиялык ранг – ушул Мыйзамга ылайык дипломатиялык кызматтын кызматкерлерине жана башка мамлекеттик кызматчыларга ыйгарылуучу өзгөчө мамлекеттик наам;

ыйгарым укуктуу орган – тышкы иштер чөйрөсүндө мамлекеттик саясатты жүргүзүүчү жана башкарууну жүзөгө ашыруучу Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органы [5].

Кыргыз тилин эл аралык мамилелерде кесиптик деңгээлде окутуу, тактап айтканда эл

аралык багыттагы факультеттерде – улуттук тилди глобалдык аренада колдонууга, аны өнүктүрүүгө жана жайылтууга түрткү болот. Кыргызстандагы кесипкөй адистер эл аралык саясатта, экономикада жана дипломатияда ийгиликтерди жаратууга өбөлгө болот. Эл аралык мамилелерде кыргыз тилин окутуунун ар тараптуу ыкмалары жана теориялык негиздери тилдин маанилүүлүгүн жана колдонулушун кеңейтүүгө багытталат.

Текст менен окутууда методикалык жактан алдын-ала иштелбеген сабактарда төмөнкүдөй кемчиликтер болушу күтүлөт:

- **Тексттин оорлугу:** тексттин мазмуну жана тили кээде студенттер үчүн кыйын болушу мүмкүн. Текстти туура эмес тандоо студенттердин түшүнбөстүгүн жаратат.

- **Визуалдык жана аудиовизуалдык материалдардын жетишсиздиги:** тексти окутуу көбүнчө визуалдык жана аудиовизуалдык материалдардын жетишсиздигине алып келиши мүмкүн, бул болсо студенттердин кызыгуусун азайтып, алардын өз ара катышуусун чектейт.

- **Жеке көңүл буруу:** текст менен иштөө учурда бардык студенттердин көңүлүн топтоо кыйынга турушу мүмкүн, анткени алардын ар биринин кызыгуусу жана түшүнүү деңгээли ар кандай болот.

Текст менен окутуунун артыкчылыктары:

- **Тилдик өнүгүү:** тексттер менен окутуу студенттердин сөз байлыгын, грамматикалык жана лексикалык жөндөмдөрүн жакшыртууга жардам берет.

- **Когнитивдик өнүгүү:** текстти талдоо жана түшүнүү процессинде студенттердин логикалык ой жүгүртүүсү жана аналитикалык жөндөмдөрү өнүгөт.

- **Креативдүүлүк:** тексттерди анализдөө жана анын негизинде чыгармачылык иш-аракеттерди аткаруу студенттердин чыгармачылыгын жандандырат.

• **Жеке иш алып баруу:**

студенттер текстке өз көз караштарын билдирип, өздөрүнүн түшүнүгүн иштеп чыгуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушат.

Тексттерди колдонуп окутуу – бул педагогикадагы маанилүү методдордун бири. Анын негизинде текстти терең талдоо, студенттердин өз алдынча иш алып баруусу, ошондой эле текстти тереңирээк түшүнүү жолу менен билим алуусун камсыз кылуу мүмкүнчүлүктөрү ачылат.

Текстти окутууда интерактивдүү методдордун колдонулушу маанилүү. Бул методдор студенттердин кызыгуусун жандандырып, алардын сабакка активдүү катышуусун камсыз кылат. Мисалы, топтук иштер, ролдорду аткаруу, семинарлар, дебаттар, жана коллаждарды түзүү аркылуу студенттер текстти тереңирээк түшүнө алышат. Интерактивдүү методдор аркылуу тексттердин мазмунуна шайкеш тандалган макалдар жана түшүнүктөр талкууланат, тесттер иштелип, колдонулат.

Аталган текст боюнча төмөнкүдөй салттуу суроо, тапшырмаларды, көнүгүүлөрдү колдонуу мүмкүнчүлүгү бар:

1. Кыргыз

Республикасынын дипломаттарынын кызматы жөнүндө мыйзам кайсы мыйзамдарга негизделип түзүлгөн?

2. 3-беренеде эмне жөнүндө айтылат?

3. 4-беренеде колдонулган терминдер жана түшүнүктөрдү окуп чыгып, ар биринин функциясы жөнүндө айтып бергиле.

4. 5-берененин мазмунун түшүндүргүлө.

5. Дипломатиялык кызмат органдарына милдеттерине эмнелер кирет?

6. Кыргыз

Республикасындагы рангдарды айтып бергиле.

1. Дипломатия – ...

2. Кыргызстандын тышкы мамилелерин жөнгө салууда...

3. Кыргыз дипломатиясынын максаты...

4. Дипломатиялык терминдер ...

5. Дипломатиялык кызматта ...

6. Дипломатиялык рангдар ...

Текст аркылуу окутуу методикасы – билим берүү процессинде иштөө, теориялык билимдерди практика менен байланыштырууга жана студенттердин интеллектуалдык жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт. Тексти туура колдонуу жана окутуучу тарабынан аны эффективдүү пайдалануу билим берүүдө чоң ийгиликтерди камсыз кылат. Текст менен иштөө – бул когнитивдик жана эмоционалдык жактан жогорку деңгээлде иштөөнү талап кылган процесс. Ошондуктан, иштөө ыкмалары ар түрдүү жана түрдүү деңгээлде, контекстке жараша колдонулат.

Колдонулган адабияттар

1. Чыманов Ж.А. Кыргыз тилин окутуунун теориясы жана практикасы. –Б.: Турар, 2009. – 488-б.
2. Мырзанаева М.К. Жогорку окуу жайларда кесиптик кыргыз тилин окутууда улуу ойчул Ж. Баласагынын чыгармасынын орду // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына, 2024, №3, 491-б. – Режим доступа: http://lib.knu.kg/wp-content/uploads/2025/01/vknu_3_2024.pdf .
3. Мырзанаева М.К. Мамлекеттик тилди окутууда кесипке багыттоочу тексттердин мазмуну жана максаты // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына, 2019, №3, 139- б.
4. Кыргыз-Түрк «Манас» университетиндеги кыргыз тилин окутуунун жаңыча усул-ыкмалары: усулдук колдонмо. – Бишкек, 2006, 280-б.
5. Данные Минюста КР: <https://cbd.minjust.gov.kg/203948/edition/850651/kg>

Рецензент: филол.и.к., доцент Бешкемпирова А.И.